

ואולי אין לנו כפרה?

ר' אריאל לביא

- א. פתיחה
- ב. שאלת השאלות
- ג. תפקידה של מיתת כהן גדול
- ד. מהי כפרה
- ה. ואולי אין לנו באמת כפרה

א. פתיחה

אדם עולה בסולם בדרכו לתיקון הגג ולמטה עומד חברו הטוב ומכוונו: יותר למעלה את הצינור, נראה לי שאם תרד קצת יהיה יותר טוב וכו'. והנה לפתע מתרחש אסון! באמצע ירידת מדרגה בסולם - נשברת השליכה מתחת רגלי האיש והוא נופל על חברו והורגו. נזרז את העניינים ורק נודיע לכם שבמשפט נקבע שהאיש שלנו רצח בשוגג וצריך לגלות לעיר מקלט. מתי הוא יצא משם? ובכלל, מתי יכופר עונו?

מיתת כהן גדול - זהו הפתרון! איך זה בדיוק עוזר ולמה - יהיו השאלות העיקריות שעליהן ננסה לענות במאמר זה.

ב. שאלת השאלות

במסכת מכות (יא ע"א), ישנה משנה המביאה את סוגי הכהנים שבמיתתן יוצא רוצח בשגגה לחופשי מעיר מקלטו וחוזר לביתו. "לפיכך", אומרת המשנה, "אמותיהן של כהנים גדולים מספקות להם (לרוצחים בשגגה) מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו". שואלת הגמרא לטעמא של פסקא זו במשנה: "טעמא דלא מצלו, הא מצלו מייתי?!". האם יכולה להיות אפשרות שכהן גדול ימות כיון שאיזה אדם שרצח (אמנם בשגגה, אבל גם לא כנראה סתם) התפלל עליו שימות? מאיפה יש לתפילתו של אותו אדם כ"כ הרבה כוח?

אבל השאלה היא בעצם יותר חריפה: מה אשמתו של אותו כהן גדול שחשיפה לתפילתו של אדם כזה יכולה לגרום למותו?

הגמרא ממשיכה ומחדדת את השאלה ע"י פסוק ממשלי כו, ב: "כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא!" נשים לב האם אנו רואים התייחסות בפסוק לקללת חכם או לפחות אדם בעל שיעור קומה רוחני מסוים?

"קללת חנם" - זו ההגדרה לתפילת הרוצח - "חנם" ! ובשל כזו תפילה נגזר על הכהן למות?

עונה הסבא מפירקה דרבא: "שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו". איזה רחמים? מסתבר שלא יהיו בימיהם רוצחים בשגגה. כלומר בצורה פשוטה - כהן שהגיע למשרה הרמה של כהונה גדולה אוטומטית מקבל אחריות על עם ישראל בין בגוף ובין ברוח ואם אירע משהו זה ודאי באשמתו! לסבא מפירקה דרבא זה היה ודאי פשוט, אני, לא מצליח להבין מה אשם אותו כהן.

אולם בכך לא מסתיימת השאלה, היא אולי רק מתחילה - בהמשך הגמרא מובא: "ואיכא דמתני: כדי שיתפללו על בניהם שלא ימותו. טעמא דמצלו, הא לא מצלו מייתי, מאי הוה ליה למעבד?... אמר (ליה) ההוא סבא, מפירקיה דרבא שמייע לי: שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו". מכאן אנחנו רואים שלא זו בלבד שכהן גדול אחראי לעם ישראל ואם קרה משהו הוא אשם אלא שמכניסתו לתפקיד חייו בסכנה! במידה והרוצח בשגגה יהיה טוב לב הוא יתפלל עליו שלא ימות ואז זה יעזור, אבל אם לא...

סיכום:

1. הגמרא לא מפחדת להטיל אחריות גדולה כזאת על כתפי כהן גדול.
2. אם נבין את עומק דברי הסבא מפירקא דרבא אולי נשיג את התשובה.

ג. תפקידה של מיתת כהן גדול

בדרך אל התשובה נרד לעומק המקרה ונראה מה באמת תפקידה של מיתת כהן גדול. בדף יא ע"ב במסכת מכות מובאת משנה שדנה באפשרויות שיש לרוצח בשגגה לגלות ע"י העיתוי של מיתת כהן גדול, לדוגמא: אם כהן גדול מת מיד אחרי שנגמר דינו של הרוצח בשגגה לגלות אבל הוא עוד לא גלה - הוא גם לא יגלה, כיון שמיתת כהן גדול מוציאה אותו כביכול מהגלות. שואלת הגמרא מיד על הדין הזה את השאלה המתבקשת "מאי טעמא" ועונה אביי: "ק"ו, ומה מי שגלה כבר יצא עכשיו, מי שלא גלה אינו דין שלא יגלה?".

הסבר: גלות היא - מסתבר - "בוץ עמוק" שמי שנכנס אליו רק מתקשה עוד יותר לצאת ולכן מי שעוד לא גלה ולא נכנס לבוץ הזה - לפני שנזרוק אותו לגלות - נשחרר אותו במיתת כהן גדול. מתקיפה הגמרא (כמו שאנו בוודאי תושבים): "ודלמא האי

דגלה איכפר ליה, האי דלא גלה לא! ממתי גלות מפריעה? להיפך גלות היא זו שמכפרת! לא ולא - עונה הגמרא "מידי גלות קא מכפרא? מיתת כהן הוא דמכפרא" ושוב אנחנו מרגישים שהשאלה הייתה חזקה יותר מהתשובה ונשארים בספק.

אולם כאן בא לעזרתנו התוס' על הדרף: "מידי גלות קא מכפרא - תימה אין ה"נ מדאמר בריש מכילתין (דרף ב ע"ב) הם שלא עשו מעשה לגלו כי היכי דתהוי להו כפרה אלמא גלות מכפרת וי"ל דהכא כפרה לפטרו מגלות קאמר... שהרי אפילו לא גלה אלא יום אחד ומת הכהן הגדול הוא חוזר ואילו לא מת הכהן אפילו שהה שם זמן מרובה אינו יוצא על כרחך כפרה זו במיתת כהן תלויה כדפירשתי כן נראה למשי"ח". מחדשים לנו התוס' שמא שאומרת הגמרא שמיתת כהן גדול מכפרת, זו היא לא כפרה מוחלטת דהינו מחיקת ה-X שבשמים, אלא סיום הכפרה שהתחילה בגלות. א"כ מיד נשאל על התוס' למה יש אנשים שנמצאים הרבה זמן בגלות ויש שמעט? וכוודאי שהתשובה היא שהכל נקבע ע"י הקב"ה וכל אחד ודרגת כפרתו שהוא צריך. כנראה שמי שמת כהן גדול מיד בתום גמר דינו הספיק לו להתכפר בזמן הקצר הזה ועכשיו הוא נקי. ומי שהיה צריך לסבול לחיות רחוק מביתו ומכריו זמן מרובה - היה צריך גם כפרה מרובה!

תשובת התוס' היא מאוד מרכזית בדרך להבנת תפקיד הכהן הגדול בכפרתו של רוצח בשגגה ועוד נזכר בה בהמשך.

בכל אופן יוצא משהו קצת מפחיד:

אם ח"ו רצחתי בשוגג אני צריך בשיא המהירות לברוח לעיר מקלט מפני גואל הדם. אבל אם כבר הגעתי לעיר מקלט, אז אם אני רשע - אני אתפלל שימות הכה"ג. ואם אני צדיק - אני לא אתפלל. ולשיטה השנייה אם אני צדיק - אני אתפלל שלא ימות, אם אני רשע - אני פשוט ישב בשקט וזה יקרה מאליו. זה לעניין הרוצח בשגגה אבל אם אני כהן גדול - אז מרגע שמילאו את ידי לכהונה הגדולה, כדאי שאנצל כל זכות שלי בתרומה, חזה ושוק לפני שיבוא עלי המות בחטף...

קצת הקצנתי את העניינים כדי שנביא את עצמנו לידי השאלה האמיתית: איזה סוג של אחריות נושא על כתפיו הכהן הגדול לפי כל האמור לעיל!

ד. מהי כפרה

בפרשת מסעי בספר במדבר (לה, כב-כה) אנו מוצאים את הפסוקים שעוסקים בתורת ערי מקלט ורוצח בשגגה:

ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה: או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו.

ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה.

והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש.

כמעט כל הפרשנים עוסקים בשאלה שצצה מיד לפני העיניים והיא, למה יוצא רוצח בשגגה במות כהן גדול?

רש"י - מביא ספרי מעניין וזה לשונו:

עד מות הכהן הגדול - שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים. אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. ד"א לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו.

לפי הספרי הזה חלה התמודדות תמידית בין הכהן הגדול שאוחז במעשה אביו, אהרון הכהן - דרך השלום, לבין מי שבכוונה או שלא בכוונה מביא מוות לעולם וממילא מסלק שכינה מישראל. כיון שקיים איש כזה הקב"ה "מרחם" על הכהן הגדול ולוקח אותו מהעולם הזה.

פירוש שני פותח במילים "דבר אחר" ולא בכדי, שהרי מהספרי נובע שאין שום חיבור בין הכהן לרוצח, יותר מזה - ידו של הרוצח פה על העליונה וברגע שהכהן הגדול מת, יוצא שלא רק שהסתלקה שכינה מישראל בגלל הרצח, אלא גם הסתלק רודף השלום וזה קצת קשה!

לכן - מביא רש"י גם את דברי הגמרא שלנו, שהכהן במיתתו מנטרל את השפעת הרציחה בשוגג וכך חוזרת שכינה לישראל. איך הוא מנטרל את זה עוד לא יודעים, אבל מה שבטוח שיש פה איזשהו כשלון של הכהן בקשר האדוק שאמור להיות לו עם כל אחד ואחד מישראל, ולכן הוא סופג כעין עונש (שגם מכפר) על כשלונו.

בחזקוני יש שני פירושים - הפירוש הראשון הולך בשיטת הספרי שמביא רש"י בזה שאין הרבה קשר בין הכהן לרוצח וכך הוא כותב: "וישב בה עד מות הכהן הגדל - שלא יהיו העולם מרננין על הכהן הגדול כשיראו הרוצח יוצא חוץ לעיר מקלטו ואומרים ראיתם זה שהרג את הנפש חנם יוצא ונכנס עם בני אדם ואין הכהן עושה בו נקמה?" מסתבר שהכהן הגדול מתלבש לא רק בדמות אהרון הכהן אוהב שלום ורודף שלום, אלא גם בדמות פנתס שקינא לה' והרג את זמרי בן סלוא וכזבי בת צור! הכהן הוא כהן גדול ומן הראוי שתפקידו יהיו רחבים! אם כן, אפשר לסכם את השיטה הזאת במשפט אחד: אין ראוי שיעמוד זה לפני זה.

אם מעמיקים קצת וממשיכים טיפה בחזקוני דומה ומגיעים לפירוש שקולע בדיוק לשאלתנו. אומר החזקוני: ואחרי מות הכהן הגדול ישוב הרוצח וגו' - שהרי ערי מקלט תחת ידו של כהן גדול הם, וזה נכנס תחת ידו בעירו, משפט הוא לצאת חופשי במותו, ואמרו רבותינו: מיתתו מכפרת, ודוגמא זו מצינו: "אסיריו לא פתח ביתה" (ישעיה יד, יז).

הנביא ישעיה מנבא על נבוכדנאצר שיגיע לשאול ושם ירננו עליו שאסיר שנכנס בימיו לבית האסורים לא יצא משם עד יום מותו. אומרים לנו רבותינו וכי לא צדק משפטי מסתתר בתוך הרשעות של נבוכדנאצר, צדק שאומר שכשמת המלך יש איזשהו עת רצון ואז - במקום מתוקן - משתחררים האסירים שא"א היה לקבוע את מידת עונשם?! כך גם ברוצח בשגגה, מסביר החזקוני (לפי דעתו). מבחינתו - הכהן הגדול הוא נשיא בית המשפט העליון (להבדיל), וכשכהן הגדול מת הרי זה כאילו מת כל אחד ואחד מישראל כיון שמת פה אדם כללי. הרי לנו עת רצון גדולה, עת כפרה עצומה לכל אחד ואחד - "משפט הוא לצאת חופשי במותו".

עוד עומק נוסף יש בדברי הספורנו המביא דברים נפלאים:

עד מות הכהן הגדול. כבר ביאר שהגלות היא על השוגג. ובהיות מיני השגגות בלתי שוות, כי מהם קרובות לאונס ומהן קרובות אל המזיד, נתן לגלות זמן בלתי שווה בכל השוגגים. כי מהם שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן, ומהן שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן. וזה במשפט האל יתברך היודע ועד, שיענוש את השוגג כפי מדרגת שגגתו, כאמרו והאלהים אנה לידו.

אף פעם לא חשבנו שבעצם נורא מסובך לדון דין של רוצח בשגגה, כי הרי הוא לא התכוון, ומצד שני התורה כותבת "והאלוקים אינה לידו" - משמע שגם לא היה כ"כ תמים! אז האם להאשים אותו יותר או לזכות אותו יותר? ובכלל כמה זמן בעיר מקלט מגיע לכזה אדם? מקרים כאלה שולחים לפתרון ישר לה' - והוא ע"י כהן גדול מחליט מה מידת העונש והכפרה הזקוקה לאותו בן אדם. נפלא! וגם נשמע די מוכר. התוס' שהבאנו ממסכת מכות צעק לנו את החידוש מביין מלותיו, הוא אמר שכהן גדול מסיים כפרה, ועכשיו אנחנו מבינים שהקב"ה שמחליט מתי תהיה כפרתו של אותו האדם, עושה את זה ע"י שלוחו הקרוב ביותר אליו - הכהן הגדול.

ה. ואולי אין לנו באמת כפרה?

הרב סולוביצ'יק במאמר "כפרה ייסורים וגאולה" מדבר על תהליך התשובה ומביא את ר' אלעזר בן עזריה במסכת יומא שאומר: כפרה ותשובה חיבים לבוא ביחד, ולמה? כיון שלא מתכפר לאדם עונו, אם לא עשה תשובה ובמקרים מסוימים לא מתכפר אם לא עבר בנוסף ייסורים.

בואו ונראה איך חורז הרב סולוביצ'יק את הכפרה בייסורים (כעין גלות), ובסוף הוא גם מגיע לכהן הגדול שמסיים כפרה.

הרב סולוביצ'יק שואל שאלה נפלאה, כיצד ביום אחד בשלהי יוה"כ אדם יכול לכפר על כל חטאותיו שעבר? זאת אומרת האם אדם חוזר על כל חטא וחטא ומתקן כל שפגם? ודאי שלא! אם כן מה כוחה של תשובה לכפר? הרב מביא לכך דוגמא:

הבה וניקח דוגמא לכך מן החיים: יהודי גרם לרעהו עגמת נפש ע"י כך שרדף אותו וירד לחייו (ומן הסתם היה זה "לשם שמים" שהרי יש יהודים הרואים ברדיפת יהודים אחרים משום "מצווה" ... ותכמים אמרו (ויקרא רבה כו, ה) "והאלוקים יבקש את הנרדף אפילו נרדף רשע ורודף צדיק", כגון זה שהרדיפות שלו הן מחמת "צדקות") העליל עליו עלילות, הפיץ עליו השמצות עד שהחלהו. כמה רדיפות יכול אדם לסבול? הנרדף קיבל התקף לב. כשבא ביום הכיפורים והרודף - גם זה קורה לפעמים - חוזר בתשובה, הרי עפ"י תשובת משקל של בעל הרוקח, חייב הרודף להיעשות חולה בדיוק כמו זה שנרדף על ידו, להכנס לבית-החולים בהתקף לב ולהיות מוטל שמונה שבועות ביחידה לטיפול-לב אינטנסיבי.

אין צורך להרחיב לאחר דוגמא כזאת אלא לסכם ששאלה זו מתבקשת לאחר מחשבה קצרה, ואם לא שאלנו אותה, זו שאלה בפני עצמה...

הרב סולוביצ'יק מסכם את התשובה בשלש עקרונות:

יסוד ראשון - יסוד "המשהו" - ביהדות גם למשהו יש ערך גדול מאד, לדוגמא: פרוטה בקניין כסף או חתיכת איסור בתערובת מהוות מקור למחלוקות גדולות, גם ביחס לחזרה בתשובה מציין הרב שיש את יסוד "המשהו" ובמקום שהקב"ה יבקש את מלא המחיר בעד החטאים הוא מסתפק במשהו.

זהו יסוד אחד המתגלה במידת החסד של כפרת עוונות ביום הכיפורים, יסוד הבנוי על הבסיס ההלכתי של קניין-כסף בפרוטה ושל ערכו הגדול של ה"משהו". ואולם, יש שגם "משהו" זה של ייסורים קשה מדאי הוא על האדם לשאתו והוא חסר ישע בפני הייסורים

הבאים עליו. וכאן מופיעה שוב מידת החסד כשבידה יסוד שני: יסוד הפדיון, במונחים הלכתיים: היסוד של קניין חליפין.

יסוד שני - "חליפין" - ביסוד הראשון הזכיר הרב את הדין בקניין כסף שגם פרוטה מספיקה כדי שהמכר יהיה מכר, אולם יש עוד דין במקח ובמכר הנקרא "קניין סודר", קניין סודר מיוחד בזה שהוא לא החלפת דברים בעלי שווי כלשהו בין שני הצדדים אלא הקניית בעלות ללא שום תמורה ממשית מצד הקונה לצד המוכר ובכל זאת זהו קניין רב תוקף החל גם על קרקעות וגם על מטלטלין. קניין החליפין מדגים לנו את היסוד השני, שקיימת מציאות של העברת בעלות ללא תשלום ממשי. גם הקב"ה מכפר לנו על חטאינו לפי היסוד הזה ללא תמורה ממשית, אם אדם התחייב ב"משהו" ייסורים כדי לכפר על חטאו לפי היסוד הראשון, הרי לפי היסוד השני ייסורי הגוף יוחלפו לייסורי מצפון, וגם זאת לאו דוקא על אותו חטא ספציפי.

היסוד השלישי הוא יסוד ה"גורל": כשכהן גדול ביום הכיפורים משלח את השעיר החי ביד איש עיתי המדברה הוא קורא לשעיר "לעזאזל". מפרש הרמב"ם "עזאזל" הוא סמא"ל, כלומר השטן והדברים מזעזעים האם עם ישראל מקריבים שעיר לשטן ע"י כהן גדול ביום הכיפורים? ! ועונה הרב באריכות שצריך לחפש ולראות באיזה ייסורים אנו מתייסרים בד"כ בחיי היום-יום ומאיפה הם נובעים.

צא וראה את כל הרגשות הצער, האכזבה, התסכול ועגמת הנפש שאדם מתנסה בהם - לא מחמת מסירות נפש להקב"ה, אלא מחמת החמדנות האנושית הקטנה, חמדת ממון או תאוות כבוד. צא וראה את האדם כאשר הוא מגיע למצד של בדידות נוראה, כשהחבר מתנכרת לו, בניו מזלזלים, נכדיו זרים לו, כשהוא חש מדולדל ועני, עזוב ומוזנח - ואין זה בדרך כלל תוצאה מעבודת ה'. אדם העוסק כל ימיו בתורה ועובד את ה' באמונה, גם אם יזקין לא ירגיש עזוב ומנודה, הרגשה נוראה זו של עזובה ובדידות אינה באה על האדם אלא מחמת רדיפה יתירה אחרי הבלי-הבלים, יסורי הנפש של אכזבה ותסכול הבאים על האדם אינם תוצאה של הגורל לה' - אלא של "הגורל לעזאזל". באה מידת-החסד המיוחדת של יום הכיפורים ופוסקת, כי גם כל הקורבנות שאדם הביא בחייו לעזאזל, כשהוא מתחרט עליהם עתה, ביום הכיפורים, ושב בתשובה, הרי הם נעשים כאילו היו למפרע גורל לה' והקב"ה מקבלם כאילו מלכתחילה היו מוקדשים לו.

יסוד ה"משהו" - מצמצם את הייסורים.

יסוד ה"חליפין" - משנה את הפזה של אותם ייסורים.

יסוד ה"גורל" - משנה את הייסורים שהקרבנו לעזאזל לידי ייסורים שהקרבנו לקב"ה וכך מתאפשרת כפרה בעזרתם על האדם.

כפרה היא תהליך הטהרות, כפרה היא אות לסיום שלב אחד בדרך אל השלב האחר, החזקוני שהבאנו מדגים כיצד כהן גדול במיתתו מסיים כפרה על כל אחד ואחד מעם ישראל. ואילו הרב סלוביצ'יק שהבאנו מראה כיצד כהן גדול בחייו מסיים כפרה על כל אחד ואחד מעם ישראל - האם יש הבדל בין השיטות? לא ולא!

ישנה אמת שטבועה עמוק בחיינו שאפשר לקרוא לה "יסוד העראיות", כיצד - תשאלו את עצמכם, אדם הולך בדרכו ורוצח אדם (גם אם בשוגג)? כיצד דבר כזה יכול לקרות לו גם עם חברו הקרוב? איפה יש פה איזשהו הגיון, והאם השופט שבא לבחון את העניין צריך להכניס את זה בשיקוליו? יחשוב השופט: האם הרציחה בשוגג היא החטא שעליו צריך הרוצח לכפר, או שמא זה חלק מהייסורים על חטאים קודמים שהוא כבר מכפר?

כל השאלות, כל התמיהות, כל העראיות בעולם הזה מבלי יכולת אמיתית לדעת מה עבר עליך, מה עוד צפון לך, כולם מתנקזים באיש אחד באומה הישראלית - בכהן הגדול.

הוא האחראי על הצדיקים ועל הרשעים. על אלה שיודעים את הדרך ועל אלה שכבר לא כ"כ בטוחים. ועליהם הוא מכפר בחייו ביוה"כ ובתפילתו המתמדת, ועליהם הוא גם מכפר במותו! לא כפרה מלאה, לא שלילת הייסורים מאנשים החוטאים אלא השלמת כפרתם. הרי הוא כלי בידי הקב"ה שמנהל את העולם, ואותו (את הכהן הגדול) הוא ייחד להיות אחראי לסגירת המעגל של חזרה בתשובה וכפרה.

"ובכן, מה נהדר כהן גדול בצאתו בשלום מן הקדש"

"אשרי עין ראתה כל אלה הלא למשמע אזן דאבה נפשנו" (מוסף של יוה"כ)

שנוזכה לשוב ולחדש את העבודה כקדם ולראות כהן גדול בכל הודו ותפארתו, אמן!

